
Demir, Alpaslan (2022). "Merzifon Tarihine Işık Tutacak Literatürde Olmayan Bir Şer'iyye Sicili". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. Amasya Özel Sayısı, s. 1-10.

MERZİFON TARİHİNE IŞIK TUTACAK LİTERATÜRDE OLMAYAN BİR ŞER'İYYE SİCİLİ*

A NEW COURT RECORD SHEDDING LIGHT ON THE HISTORY OF AMASYA

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR**
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
alpaslan.demir@gop.edu.tr

Öz

Şer'iyye sicilleri içerik itibarıyla tutulduğu dönemin Osmanlı şehirlerini ve toplumunu anlamada önemli bir kaynak grubudur. Eğitimden sağlığa, kültürden ekonomiye, yönetenden yönetilene pek çok konuda binlerce davayı içeren siciller vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu defterler içerisinde devlet işleyişini gösteren hükümler, fermanlar, beratlar, buyruğular; kadı tarafından düzenlenip sicile kaydedilen ilâmlar, hüccetler, ma'rûzlar, mürâseleler, nikah, boşanma, miras, tereke, yetim malları ile kayıp malların muhafazası, vasi tayini ve azli, vakıfların hükümlerine uyulup uyulmadığının takibi, tayin gibi şer'i ve hukukî işlere ilişkin kayıtlar yer almaktadır. Her ne kadar zaman içerisinde kadıların yetki alanının daralmasına binaen sicillerde konu çeşitliliği ve zenginliği azalarak miras, vakıf, nikah, boşanma, mülk, tereke davalarıyla sınırlı kalmış olsa da halen tutulduğu dönemin insanını ve dönemin gerçekliğini yansıtmaları bakımından

* 1-5 Ekim 2018 tarihinde XVIII. Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** ORCID: orcid.org/0000-0002-2397-8293

önemini korur. Elimizde külliyatlı sayıda çeşitli şehirlere ait siciller bulunsa da mevcut siciller dışında oldukça fazla sayıda sicilin de kayıp olduğu söylenebilir. Literatürde Merzifon'a ait sadece iki adet sicil bulunmaktadır. Bunlarda 1883-1888 ve 1887-1890 tarihlerini kapsayan davalar kayıtlıdır. Bu çalışmanın konusu ise tarafımızdan tespit edilen ve arşivlerde dolayısıyla literatürde bulunmayan 1897-1899 tarihlerini kapsayan Merzifon'a ait bir sicilin akademik literatüre kazandırılmasıdır.

Anahtar kelimeler: Merzifon, Şeriye Sicilleri, Osmanlı, 19. Yüzyıl.

Abstract

Şeriye Sicilleri (Court Records) has been an important source for understanding the Ottoman cities and their social structure in the term the records held. Besides those, they have also information in the many records from education, culture, and economy to governors and their subjects. Those records also have verdicts (hüküm), decrees (ferman), warrants (berat), and ordinances (buyruldu) besides the document arranged and recorded in the manuscript by the Kadı, such as sentences (ilam), muniments (hüccet), Petition (maruzatname), mürasele (correspondences), documents of marriage, divorce, inheritance, orphans and lost assets guardian, guardian appointment and dismissal, reports on the whether the Waqfs abides the codes they have or not, assignments. As the jurisdiction and authorizations of the kadi became scaled down by the time with the inheritance, waqfs, marriage, divorce, and assets, the Court Record books contents became limited too. Although there are left too many Court Records in different cities, many of them are lost. There are only two Court Records of Merzifon which covers the time span of 1883-1888 and 1887-1890. The one examined here is an 1887-1889 dated book which was not catalogued by the moment and discovered by me. The aim is to gain the book for the sake of science.

Key words: Merzifon, Court Records, Ottoman, 19th Century.

Giriş

Mevcut olan kaynaklara bakıldığında, XV. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen neredeyse beş asırlık bir dönemin kayıtlarını içeren şer'iyye sicilleri Osmanlı şehir çalışmalarında vazgeçilmez önemli kaynaklardan biridir (Faroqhi, 2001: 55-57). Vergi amaçlı tutulmuş kayıtları içeren

defterlerin hemen hemen uzun bir süre değişmeyen rakamlarındaki durağanlığın aksine şer'iyye sicillerinde dönemin yaşam dinamiklerinin tümünü görmek olasıdır (Faroqhi, 2000: 19). Bir başka ifade ile şer'iyye sicillerinde hayatın akışını ve yaşamın canlılığını davalardan takip etmek mümkündür.

Siciller, şer'i mahkemeler tarafından verilen her türlü ilâm, hüccet, vekâlet, vesâyet, tereke, ferman, berat gibi evrakın kadılar tarafından "sakk-ı şer'i usulü" denilen belli bir usule göre kaydedilmesi ile oluşturulmuş olup "kadı defterleri veya sicilleri", "mahkeme defterleri", "şer'i mahkeme defterleri" veya "sicill-i mahfûz" gibi isimlerle anılmıştır (Akgündüz, 1988: 17-18). Bu defterlerde bulunan kayıtlar hükümet ve devlet adamları tarafından gönderilen hükümler (fermanlar, beratlar, buyrulduklar) ile kadı tarafından düzenlenip sicile yazılan belgeler (ilâmlar, hüccetler, ma'rûzlar, mürâseleler vb.) şeklinde iki bölümde tasniflenebilir (Akgündüz, 2002: 59).

Nikâh, evlenme, miras taksimi, yetim malları ile kayıp malların muhafazası, vasi tayini ve azli, vasiyetlerin ve vakıfların hükümlerine riayet edilip edilmediğinin takibi, cürüm ve cinayet davaları gibi şer'i ve hukukî işlerin yanında idari yönden de kadılara oldukça geniş yetki ve görevler verilmesi (Uzunçarşılı, 1988: 108-109), kadı sicillerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum kadı sicillerini toplumu ilgilendiren eğitim, sağlık, kültür, ekonomi, ziraat, ticaret gibi pek çok konuda binlerce belgeyi bünyesinde barındıran vazgeçilmez birer kaynak konumuna getirmiştir (Çetin, 1987: 60; Çetin, 1993: 122; Demir, 2012: 31-46).

Merzifon'a Ait Yeni Bir Şer'iyye Sicili

Osmanlı döneminde taşra teşkilatlarında oluşturulan belgeler taşra teşkilatının anlaşılabilmesi açısından kıymetli olmasına karşın zaman içerisinde bu belgelerin büyük bir çoğunluğu heba olup gitti. Geri kalan az sayıdaki belgeler ise 1990'lı yıllarda alınan bir karar ile Ankara veya İstanbul'da bulunan çeşitli kütüphane/arşivlere toplatıldı. Bu çerçevede Tokat'ta bulunan Osmanlı dönemi yazılı materyalleri de "*Tokat Müzesi Gelen-Giden Evrak Kayıt Defteri*"nde bulunan kayıtlardan da anlaşıldığı üzere

1990 yılında Milli Kütüphane 'ye devredildi. Fakat Tokat Müzesi'nde yaptığımız araştırma neticesinde, bazıları daha ziyade fiziki özellikleri tasvir edilerek envantere kaydedilmiş bazıları ise hiç kaydedilmemiş, çeşitli konulara ait bazı Osmanlıca yazılı defterlerin halen Tokat Müzesi'nde olduğu tespit edilmiştir (Geniş bilgi için bkz. Demir, 2018: 339-349; Demir ve Dönder, 2015: 76-82; Demir ve Dönder, 2017: 159-167).

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından 1988 yılında yayınlanan ve şehirlere ait şer'iyeye sicil kataloglarını da içeren eserde Merzifon Şer'iyeye Sicilleri'nin Tokat Müzesi'nde olduğu ifade edilmiştir. Bu eserde Tokat Müzesi'nde Hicri 1301-1307 (Miladi 1883-1890) yılları aralığına ait Merzifon'un iki sicili bulunduğu kayıtlıdır. Bahsi geçen bu siciller "Tokat Müzesi Gelen-Giden Evrak Kayıt Defteri'nde bulunan kayıtlardan da anlaşıldığı üzere 1990 yılında Milli Kütüphane'ye devredilmiştir. Fakat Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından hazırlanan katalog sırasında muhtemeldir ki başka bir köşede âtil bir vaziyette bulunan ve kimsenin bilmediği bir sicil daha bulunmaktaydı. Bu sicil 2008 yılında fark edilmiş ve 2008.1.4.7344 envanter numarası ile "*Mahkeme Evrak Defteri*" başlığı ile kayıtlara geçirilmiş ise de aslında Merzifon'a ait bir şer'iyeye sicilidir. Defterin ilk kaydı 21 Şaban 1314 (25 Ocak 1897) ve son kaydı 22 Rebiülahir 1317 (30 Ağustos 1899) tarihlerini taşımaktadır. Sicilin en son sayfasında bulunan "*İş bu sicil yüz doksan yedi evrak ve üç yüz doksan dört sahife den ibaret olduğu tasdik olundu*" açıklamasında da görüldüğü üzere 394 sayfadan müteşekkildir.

24, 68, 185, 216, 223 ve 344. sayfalar sonrası arada defter dışı çeşitli konulara ait sayfalar bulunmaktadır. Buralarda bulunan kayıtlar hesaplamanın dışında tutulmuştur. Ayrıca 100. sayfada 6 Kasım 1897 tarihinde naibin süresi dolduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır. Buraya kadar arada birkaç eksik sıra numarası olmakla beraber 142 kayıt yapılmıştır. 101-106. sayfalar arasında 12 kayıt yapılmış ve 107. sayfada yeni kadının 9 Mart 1898 tarihinden itibaren göreve başladığı kaydedilmiştir. Sayfa 182'de 117. kayıt numarası sehven atlanmış ve 118'den devam edilmiştir. 190. sayfada dava sıra numarası olarak 136 iki kere verilmiştir.

Yapılan yanlışlıklarla birlikte 316 kayıt numarası verildikten sonra 16 Şubat 1900 tarihi itibari ile yeni naib görevine başlamaktadır. Yeni naib ile birlikte dava numaralar tekrar birden kaydedilmiştir. 325. sayfada dava numarası 61 yerine sehven 65'ten devam etmektedir. Bu durumu 329. sayfaya geldiğinde naib fark etmiş olmalı ki dava numarasını 74 yerine 61-62-63-64 vererek devam etmiş ve 331. sayfada tekrar dava numarasını 74'ten kaydetmeye başlamıştır.

393. sayfada 202 numara ve 22 Rebiülahir 1317 (30 Ağustos 1899) tarihlerini taşıyan son kayıttan sonra "*iş bu sicil hitam bulub diğer sicile nakl olunmuştur*" kaydı ile defter son bulmuştur. Sicilin en son sayfasında bulunan "*İş bu sicil yüz doksan yedi evrak ve üç yüz doksan dört sahifeden ibaret olduğu tasdik olundu*" açıklamasında da görüldüğü üzere defter 394 sayfadan müteşekkildir.

Defterde toplam 662 kayıt bulunmaktadır. Dava kayıtları içerisinde en fazla veraset davaları bulunmaktadır. Davaların yaklaşık %23'üne tekabül eden 154 veraset kaydı mevcuttur. Bunları 118 (% 18) kayıt ile vasi tayini ve 112 (%17) kayıt ile tereke davaları takip etmektedir. 3 adet kayıt Ramazan ayının başlangıcı için önemli olan ay durumunun gözetlenmesi ile Ramazan ayının başladığını bildirmektedir. Müslüman olup nikah talebinde bulunma (246/1), mahalle hamamının tamirata (141/2), mescit inşası (295/2) gibi kayıtlar da mevcuttur (bkz. Tablo I).

Veraset	154
Vasi tayini	118
Tereke	112
Vekalet	71
Alacak	60
Mülk satışı	57
Kayıp Hayvan İstihkak Talebi	35
Nikah	18

Vakıf	13
Atama	4
Ruyet Ramazan Başlangıcı	3
Nafaka	2
Boşanma	2
Diğer	13

Tablo I: Sicilde bulunan dava konularının tasnifi

662 kaydın 510'u Merzifon merkeze aittir. Burada 30 mahalle ismi zikredilmektedir. En fazla kayıta ismi zikredilen mahalle (46 kez) Hacı Hasan'dır. Bunu 43 kayıt ile Cami-i cedid ve 41 kayıt ile Hacı Balı takip etmektedir (bkz. Tablo II).

Merkez	67
Hacı Hasan	46
Cami-i Cedid / Cedid	43
Hacı Balı	41
Sofular	37
Harmanlar	29
Neccar	28
Kablan	22
Bozacı	19
Surmasud	19
Hoca Süleyman	18
Cami-i atik	16
Hacı Rahat	16
Gazi Mahbub	15
Tavşan	15
Bozahane	12
Hacı Ahmet	10
Seydi bölük	10

Hacı Adil	9
Surcu (Semerci)	9
Alaca Minare	7
Erzincani	6
Mecidiye??	3
Nusretiye	3
Hacı Gazi	2
Hamidiye	2
Tuz Pazarı	2
Hacı Veli	1
Hacı Yahya	1
Kilise	1
Uzuncalı	1

Tablo II: Sicilde bulunan mahallelere ait kayıt sayıları.

Merzifon merkez mahallelerinin dışında 152 kayıt ise köylerde oturan şahıslara ait konuları içermektedir. Defterde 42 farklı köy ismi zikredilmektedir. En fazla kayıt Bilvar köyüne ait olup (17 adet) bunu Kör (12 adet) ve Alala (10 adet) takip etmektedir (bkz. Tablo III).

Bilvar	17
Kör	12
Alala	10
Ağviran	7
Bulak Hacı	6
Rumcuk	6
Zuğu	5
İlemi	5
Muhacir Yenicesi	5
Muşruf	5
Yakub	5

Alıcık	4
Alışar	4
Benizci?	4
Gelinkiras	4
Kamışlı	4
Akpınar	3
Arasdığın	3
Bulak	3
Çavundur	3
Han	3
Hırka	3
Şamba	3
Türnük	3
Banaz	2
Karatepe	2
Kıreymir	2
Kili?	2
Sakalı?	2
Yalnız	2
Yenice?	2
Çoban pazarı	1
Ermeni Yenicesi	1
Kızıl Değirmen?	1
Kuyu	1
Kürtler	1
Narınca	1
Saraycık	1
Tavşan Dağı	1
Tekruz??	1

Tesniye?	1
Uzunyazı	1

Tablo III: Sicilde bulunan köylere ait dava sayıları.

Sonuç

1897-1899 yılları aralığındaki davaları ihtiva eden ve tanıtımı yapılan bu sicilin Merzifon tarihinin bir döneminin aydınlatılmasına katkı sağlayacağına şüphe yoktur. Tokat Müzesi'nde bulunan ve nereye ait olduğu kataloğa yazılmamış olan sicilin akademi dünyasına kazandırılması ve bu dönemi çalışanların bilgi ve istifadesine sunulmuş olması önemlidir. Şimdiye kadar Merzifon'a ait bilinen iki adet sicil 1883-1890 tarihlerini kapsamaktadır. Tanıtımını yaptığımız sicil ile bu siciller arasında bulunan yaklaşık 7 yıllık bir döneme ait kayıtları ihtiva eden sicil ya da siciller hala kayıptır. Ayrıca bu yeni sicilin 393. sayfasında 202 numara ve 22 Rebiülahir 1317 (30 Ağustos 1899) tarihlerini taşıyan son kayıttan sonra "iş bu sicil hitam bulub diğer sicile nakl olunmuştur" notundan da anlaşılacağı üzere 1899 tarihinden sonrasına ait başka siciller de halen kayıptır. Hem Merzifon'un hem de diğer şehirlere ait kayıp sicillerin en azından bazılarının bir gün ortaya çıkarılma ümidi halen vardır. Bunun için özellikle taşra müzelerinin depolarının veya taşra şehir kütüphanelerinin yeniden gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Akgündüz, A. (1988). *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*. C. I. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (2002). İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri. *Türkler*, 10, s. 54-68.
- Çetin, O. (1987). Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerinden Notlar. *Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, s. 59-71.

- Çetin, O. (1993). Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlılarda İlk Tıp Fakültesi Bursa Darüşşifası ve Tıbbî Faaliyetler. *OTAM*, 4, s. 121-149.
- Demir, A. (2012). Konya Şer'iyeye Sicillerinde Rıza Senedi Örnekleri (1659-1749). *History Studies, Prof.Dr. Enver Konukçu Armağanı*, s. 31-46.
- Demir, A. (2018). Tokat Müzesi Deposundan Akademik Literatüre Bir Katkı. *Osmanlı Araştırmaları-2 Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri Toplum ve Ekonomi*. Konya: Palet Yayınları, s. 339-349.
- Demir, A. ve Dönder, Y. (2015). Amasya Tarihine Işık Tutacak Yeni Bir Şer'iyye Sicili. *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu, 8-10 Ekim 2015, Merzifon-Amasya, Bildiriler Kitabı*. s. 76-82.
- Demir, A. ve Dönder, Y. (2017). Amasya Tarihine Işık Tutacak Yeni Bir Şer'iyye Sicili-II. *Uluslararası Amasya Sempozyumu 4-7 Ekim 2017 Amasya, Bildiriler Kitabı*, 1. Amasya. s. 159-167.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. Çev. Neyyir Kalaycıoğlu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları.